

Maria Wojtak

Głosy z terażniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji, Lublin 2010, 198 s.,
ISBN 978-83-60617-18-2

Spośród zbioru opracowań na temat języka mediów na szczególną uwagę zasługuje książka Marii Wojtak. Jej autorka, wybitna językoznawczyni, specjalistka w zakresie stylistyki i genologii, zajmowała się już tematyką języka prasy w licznych artykułach i, przede wszystkim, w dwóch rozprawach *Gatunki prasowe*¹ oraz *Analiza gatunków prasowych*². Obydwie pozycje wprowadzają czytelnika w świat języka mediów, uczą rozpoznawania i analizy zjawisk w nim zachodzących. Podstawę do rozważań w tych publikacjach stanowi pojęcie wieloaspektowości i relacyjności w obrębie gatunków prasowych.

Książka *Głosy z terażniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy* jest kontynuacją przedstawionych w poprzednich rozprawach założeń metodologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem polisemii i dynamiki medialnych komunikatów. Na uwagę zasługuje wykorzystana do scharakteryzowania przekazu prasowego Bachtinowska koncepcja polifoniczności, która stanowi nowość na tle analiz języka mediów. Liczne nawiązania do analizy dyskursu są ciekawym wkładem do badań z zakresu medioznawstwa i lingwistyki. Tytułowe głosy, rozumiane jako różnorodne teksty prasowe, potwierdzają przyjęte w książce spojrzenie badawcze – zdynamizowane, starające się przybliżyć językowy obraz świata i ukazać relacje nadawczo-odbiorcze. Zwrócenie uwagi na interakcyjność przekazu medialnego, zwłaszcza w obliczu zjawisk hipernowoczesności (pojawianie się nowych środków przekazu, mediów

cyfrowych), świadczy o wnikliwej analizie otaczającej rzeczywistości językowej.

Przywołanie w książce artykułu Ireny Bajerowej *Piękno contra piękno*³ stanowić może odpowiedź na zarzuty stawiane współczesnej prasie, dotyczące zubożenia języka i nasycenia go potoczizmami, barbaryzmami i neologizmami. W rozprawie prof. Wojtak w jasny i klarowny sposób ukazana została motywacja określonych działań stylistycznych, które nawiązują do dynamiki komunikatów prasowych. Język, zgodnie z konstatacją Bajerowej, został przedstawiony jako zwierciadło kultury, w którym znajdują odbicie zmiany społeczne. Jako narzędzie sprawnej komunikacji, język prasy ma być funkcjonalny i interakcyjny, dostosowując się do szybkiego tempa tych przemian. W omawianej pozycji nie znajdziemy zatem oskarżeń pod adresem twórców komunikatów prasowych. Autorka nie bierze udziału w toczącej się wśród językoznawców pragmatycznych dyskusji nad dewaluacją języka. Poszukuje za to motywacji do stosowania określonych zabiegów stylistycznych w komunikatach prasowych. Jest to obserwacja rzeczowa, w pełni zobiektywizowana, daleka od sporu na temat braku poprawności i bylejakości języka mediów.

Autorka stawia sobie za cel stworzenie komplementarnego wobec obecnych na rynku publikacji, dotyczących komunikatów medialnych, studium na temat współczesnego języka prasy i zadanie to udaje się jej zrealizować przez wnikliwą analizę różnorodnych pod

¹ M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Lublin 2004.

² Tamż, *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Lublin 2008.

³ I. Bajerowa, *Piękno contra piękno*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” Vol. 30 (1997), 180–184.

względem gatunkowym prasowych wypowiedzi – ujmowanych z wielu perspektyw i punktów widzenia. Za materiał badawczy posłużyły jej artykuły z dostępnych szerokiemu gronu czytelników „Gazety Wyborczej” oraz „Tygodnika Powszechnego”. Każdy rozdział został przemyślany jako osobne studium, dotyczące określonego zjawiska w dyskursie prasowym. Autorka zachęca także czytelnika do wytyczania nowych ścieżek interpretacyjnych i pogłębienia analizy komunikatów prasowych, o czym świadczą m.in. prezentowane metody poznawania wewnątrztekstowych mechanizmów gry z czytelnikiem, które stosują twórcy tekstów.

Rozdziały rozprawy, które traktują o poszczególnych *głosach*, zostały poprzedzone metodologicznym wprowadzeniem, dotyczącym wielowymiarowości dyskursu prasowego. W tej części pracy odnaleźć można wyjaśnienie kwestii definicyjnych, związanych z pojęciami kluczowymi, takimi jak: media, komunikacja medialna, mediatyzacja – należącymi do kręgu zainteresowań medioznawstwa. Na drugim biegunie pojawiają się terminy z dziedziny lingwistyki, takie jak dyskurs oraz językowy obraz świata (JOS). Punktem wspólnym rozważań lingwistów i medioznawców jest dyskurs medialny oraz dyskurs prasowy. Tym pojęciom przypisane zostają określone cechy, między innymi absorpcyjność – otwartość na nowe dyskursy, wchłanianie różnych form komunikacji. Na uwagę zasługuje podział na typy absorpcji: przytoczeniową i interpretacyjną. Pierwszy typ ustala relację prasy na poziomie medium i przekaznika, prezentującego określony typ dyskursu. Jest on ujawniany w wypowiedziach prasowych w formie tzw. głosów dopuszczonych. Model absorpcji interpretacyjnej opiera się na modyfikacjach dyskursu, w komunikacie prasowym zmieniany jest układ składników, następują zjawiska profilowania i reinterpretacji. Podział na dwa typy absorpcji koresponduje z główną tezą książki – zjawiskiem polimor-

ficzności stylu wypowiedzi prasowych. W wielogłosowości dyskursu prasowego istotnym elementem jest także podział na język prasy – rozpatrywany w sposób ogólny, w ramach określonego gatunku wypowiedzi, oraz język w prasie – ujmowany jednostkowo w postaci konfiguracji komunikacyjnej.

Rozdział *Głosy i odgłosy codzienności* dotyczy polszczyzny potocznej, która wkroczyła do komunikatów prasowych i stała się elementem uznawanym za zubażający język prasowy. Autorka motywuje obecność języka potocznego w komunikacji medialnej jego atrakcyjnością – w relacji z odbiorcą leksemy potoczne służą przełamywaniu dystansu oraz tworzą wizerunek nadawcy jako osoby bliższej czytelnikowi. Realizowany zostaje wówczas postulat tworzenia wspólnego obrazu świata. Polszczyzna potoczna zostaje przedstawiona w rozdziale jako rezerwuuar środków, dzięki którym prezentowane są wydarzenia z wielu perspektyw i punktów widzenia – szczególnie w komunikatach mających na celu precyzyjne ukazanie ważnych dla danego środowiska zdarzeń. Tytułowa wielogłosowość ujawniana jest jako ekspozycja powszedniości, konkretności. Celem zabiegów stylizacyjnych jest według autorki filozoficzne i kulturowe dowartościowanie codzienności. Na konkretnych przykładach, prof. Wojtak przedstawia sposoby wprowadzania języka potocznego do komunikatów prasowych. Pierwszym z nich są punktowe użycia w roli masek komunikacyjnych przyjmowanych przez nadawcę i wprowadzanych w postaci tytułów. W wyniku tego zabiegu realizowana jest zasada interakcyjności. Kolejne przykłady obrazują mechanizm uatrakcyjniania przekazu przez wykorzystanie tzw. głosów dopuszczonych – twórca komunikatu wchodzi w rolę zwykłego człowieka, który ze swojego punktu widzenia tłumaczy zjawiska otaczającej go rzeczywistości. Praktyka stylizowania wypowiedzi została zilustrowana przykładami komunikatów traktujących o ważnych społecznie wy-

darzeniach, tym samym autorka podkreśla rolę potocznych w podniesieniu walorów tekstu. W doborze wzorów zastosowania polszczyzny potocznej autorka nie unika „trudnych” form, takich jak wulgaryzmy, zaznacza jednak możliwość ich prezentacji w formie zlagodzonej. Przykładem eufemizacji prezentacji takich treści jest skrócenie formy do pierwszej litery, dzięki czemu zostaje zachowana ekspresywność wypowiedzi. Autorka upatruje w użyciu form potocznych nieuchronnego efektu przemian dyskursu prasowego, który dąży do znoszenia dystansu, upublicznienia prywatności oraz osiągnięcia naturalności i autentyzmu.

W rozdziale *Głosy egzotyczne – gdy można lub trzeba zastosować gwarę* odnaleźć można przykłady zastosowań form gwarowych, pod tym pojęciem autorka rozumie gwarę oraz regiolekt, śląski i kaszubski. Posiłkując się przykładami, autorka wyjaśnia znaczenie i funkcję środków gwarowych. Powodem ich użycia jest gra z czytelnikiem, uatrakcyjnienie przekazu oraz zachęta do dalszej lektury (szczególnie zastosowanie form gwarowych w tytułach lub lidach). Autorka wyróżnia również dwa typy środków gwarowych: sygnowanych przedmiotowo, jako wypowiedzi mieszkańców danego terenu, oraz stylizacji – w formie mimetycznej lub ludycznej. Wprowadzanie egzotyki do komunikatów prasowych nie ogranicza się jedynie do leksyki, także użycie fonetycznych form gwarowych ma na celu uatrakcyjnienie przekazu. Autorka podkreśla, że w stylizacji nie zawsze są konsekwentnie realizowane wszystkie cechy gwary, istotne jest uzyskanie efektu oryginalności wypowiedzi. Odrębne miejsce poświęca na dwie, najsilniej funkcjonujące w powszechnej komunikacji gwary – góralską oraz śląską. W przypadku gwary góralskiej motywacją do jej wprowadzania do komunikatów prasowych jest turystyczna atrakcyjność regionu, wynikająca z odrębności językowej. Śląski regiolekt wykorzystywany jest głównie w relacji repor-

tażowej, w której głos oddawany jest świadkom lub uczestnikom wydarzeń.

Podobną motywację mają zastosowania socjolektów w wypowiedziach prasowych. Temu zagadnieniu przygląda się autorka w rozdziale piątym zatytułowanym *Głosy środowiskowe i głosy środowiska, czyli egzotyzacja komunikatów prasowych*. Jako elementy socjolektów, wzbudzające zainteresowanie czytelnika, wymienione w tej części pracy zostały: sugestywność, obrazowość, dosadność oraz żartobliwe zabarwienie. Interesujące jest wprowadzone rozróżnienie na zakres użycia form socjolektalnych. W obrębie tego podziału znalazły się: inkrurowanie tekstu celem wyrażenia ekspresji wypowiedzi, zgodne z zasadą relewancji użycie głosów środowiskowych w dialogach oraz ukazywanie określonego punktu widzenia i obrazu świata. Istotnym elementem rozważań jest świadomość płynności i niestałości granic tej typologii. Gatunkiem, w którym głosy środowiskowe są wykorzystywane najpełniej, jest reportaż. Zastosowanie w nim form socjolektalnych wzmacnia autentyzm przekazu oraz uwypukla jego przesłanie. Głosy środowiskowe mogą wprowadzać także nowe sensy do językowego obrazu świata. Przykładem tego typu zabiegów są komunikaty wprowadzające język specjalistyczny nowych mediów. Wypowiedzi mają wówczas charakter dokumentacyjny, aktualizują oraz reorganizują dotychczasowe zasoby wiedzy czytelnika.

Kolejny wymiar egzotyki w komunikatach prasowych ukazany został w rozdziale *Głosy egzotyczne – gdy trzeba posłużyć się barbaryzmem*. W rozumieniu autorki termin *barbaryzm* został przyjęty na określenie obcych form językowych celem podkreślenia ich neutralnego charakteru. Neutralność jest domeną rozprawy, której analizy opierają się na wnikliwej obserwacji wypowiedzi prasowych oraz bogatej wiedzy metodologicznej, przy jednoczesnym unikaniu waloryzacji. W rozważaniach na temat barbaryzmów pierwsza część rozdziału została poświęcona ich

omówieniu w reportażach i innych wypowiedziach o tematyce podróżniczej. Egzotyka jest tutaj oswojona przez definiowanie obcych nazw oraz opisywanych zjawisk. Innymi gatunkami wykorzystującymi barbarzyzm są wiadomości. Formy obce pełnią tu funkcję uatrakcyjnienia przekazu i zachęty do dalszej lektury. Praktyki stylizacyjne, służące do nawiązania gry z czytelnikiem, mogą pojawiać się w tytułach, lidach lub fragmentach tekstu właściwego. Słowem kluczem analiz technik egzotykcji przy użyciu barbarzyzmów jest dyskurs. Dążenie do interakcji z czytelnikiem stanowi silną motywację do stosowania tych form w komunikatach prasowych.

Kolejny rozdział publikacji został zatytułowany *Głosy prześmiewców*. Ukazane w nim przykłady ilustrują zjawisko współczesnego dyskursu komicznego, który widoczny jest szczególnie w komentarzach i felietonach. Wszystkie zabiegi stylistyczne w obrębie omawianych komunikatów mają na celu zwrócenie uwagi czytelnika na tekst i jego przesłanie, jednocześnie pełniąc funkcję ludyczną – kreując nową, odmienną od codzienności, rzeczywistość. Na przykładach została także ukazana funkcja meta, czyli mówienia o sobie przez twórców wypowiedzi. Autorzy komunikatów mogą w ten sposób wyrazić swoją opinię na temat konwencji gatunkowych w obrębie dyskursu prasowego. Przekaz komiczny korzysta z różnorodnych technik redakcyjnych, spośród których autorka wymienia m.in. efekt niespodzianki, mechanizmy nagromadzenia czy metafory. Twórca tekstu komicznego, korzystając z dostępnych form, dokonuje przewartościowań, buduje dystans wobec utrwalonych wzorców opisu rzeczywistości i przede wszystkim wciąga w tę grę czytelnika, realizując ideę dyskursywności komunikatów prasowych.

Potwierdzeniem dążenia do interakcyjności w komunikatach prasowych jest rozdział zatytułowany *Głosy językowych wynalazców*. Tytułowe głosy odpowiadają tekstom, które zostały oparte na zaskakujących odbiorcę pomysłach na

poziomie konstrukcji komunikatu prasowego. Na wstępie wprowadzone zostają trzy płaszczyny odniesienia: innowacyjność nieudana, innowacyjność jako wyraz potrzeb komunikacyjnych oraz artystyczna kreatywność. Motywacją do stosowania innowacyjnych form jest nadrzędna rola odbiorcy w modelu medialnej komunikacji. Wśród modyfikacji na uwagę zasługują zmiany na poziomie fonetycznym, w zakresie aliteracji czy rymów. Na poziomie gramatycznym wskazane zostały transformacje, korzystające z procesów derywacyjnych i nadające neologizmom postać jednostek przyswojonych. Wszystkie przytoczone w rozdziale przykłady wskazują na kreatywność twórców komunikatów prasowych, mającą na celu wyróżnienie przekazu oraz zwrócenie uwagi odbiorcy na tematykę i przesłanie prezentowanego w ten sposób tematu.

Głosy indywidualistów to rozdział poświęcony prasowym wypowiedziom znanych postaci ze świata kultury (m.in. księdzu Józefowi Tischnerowi, Bogdanowi Łazuce). Celem tej części rozprawy jest zwrócenie uwagi na podmiotowy charakter tekstów prasowych. W odróżnieniu od pozostałych rozdziałów, w tym autorka wprowadza podział na dwa, wyraźnie rozdzielone, tematy w obrębie analizy. Pierwszy dotyczy budowania obrazu samego siebie przez nadawców komunikatów. Jako najlepsza forma gatunkowa, która sprzyja analizie tego typu zjawisk, wymieniony został wywiad. Słowem kluczem w osiągnięciu efektu indywidualizacji jest koncept. Twórca odwołuje się do konwencji gatunku, aby go zmodyfikować i tym samym uatrakcyjnić komunikat. Istotnym elementem w tym procesie jest wykorzystanie techniki kolażowego montażu: uzupełnieniem tekstu głównego mogą być fotografie, wyimki tekstowe, podpisy pod zdjęciami. Komunikat wchodzi wówczas w interakcje z innymi wypowiedziami, znakami, tworząc barwną i atrakcyjną dla czytelnika całość. W tej konwencji silnie uwidacznia się polifoniczny charakter przekazu prasowego.

W drugiej części rozdziału przedstawiony został niestandardowy punkt widzenia na znane, utrwalone w społecznej świadomości zdarzenia, np. święta i uroczystości. Indywidualizacja komunikatów polega na zastosowaniu eksperymentów językowych i stylistycznych. Na uwagę zasługują egzemplifikacje łączenia gatunków prasowych, zwłaszcza o konstrukcji szkatułkowej (gatunek w gatunku). Efektem takich działań jest zaskoczenie odbiorcy i podjęcie gry, której celem jest odnajdywanie nawiązań gatunkowych, poszukiwanie znaczeń i reinterpretacja komunikatu. Jak zauważa sama autorka, teksty tego typu są przykładem eksperymentów wielopoziomowych i wielokierunkowych, generujących interakcje nadawczo-odbiorcze. Założeniem rozdziału jest ukazanie współczesnych komunikatów prasowych jako form niebanalnych, pozbawionych jedностajności.

Ostatni rozdział rozprawy zatytułowany *W pogodni za rzeczywistością – o głosach wypełniających różnorodne luki komunikacyjne* został przygotowany z myślą o trudnościach opisu rzeczywistości pozajęzykowej w obliczu płynności i chaosu świata nowoczesnego. Ta część pracy ukazuje przykłady nowości leksykalnych, które mają funkcję nominacyjną – wprowadzają do języka nowe zjawiska, związane z postępowaniem cywilizacyjnym. Spośród tendencji rozwojowych w obrębie słownictwa autorka wymienia internacjonalizację, przyrost leksyki, nobilitację słownictwa potocznego oraz przemieszczanie leksykalno-stylistyczne tekstów. Wszystkie są wyrazem dyskursywnego charakteru komunikatów prasowych. Posługując się sformułowaniem autorki, „ślady komunikacyjnej pogoni za rzeczywistością” można dostrzec w wielu gatunkach prasowych. Twórcy komunikatów wykorzystują dostępny rezerwar środków językowych. Autorka prezentuje je w licznych przykładach użycia neologizmów, które mogą być okazjonalne lub utrwalić się w języku. Przedstawione innowa-

cje leksykalne mają dwa odmienne statusy w wypowiedziach prasowych: formalny oraz dyskursywny. Pierwszy z nich obejmuje okazjonalizmy i indywidualizmy, drugi – leksykę ekspresywną, erudycyjną, środowiskową i specjalną. Zadaniem głosów przedstawionych w tym rozdziale jest wypełnienie luki komunikacyjnej w opisie zmieniającej się rzeczywistości. Świadoma silnej dynamiki nowoczesności autorka zachęca do dalszych analiz innowacji w komunikatach prasowych.

Rozdział kończący rozprawę jest podsumowaniem rozważań i próbą przypisania wyznaczników dyskursowi prasowemu. Autorka wymienia spośród nich: poliintencyjność, polipodmiotowość, poligatunkowość oraz polifoniczność. Wszystkie wymienione kategorie łączą ujawniona w prefiksie wieloaspektowość, płynność oraz dyskursywność. Współczesne komunikaty prasowe ukazane w rozprawie stanowią przykłady dynamicznego rozwoju języka – nie tylko języka prasy. Dyskurs prasowy ukierunkowany zostaje na interakcję, relacje nadawczo-odbiorcze, budowane dzięki grze z czytelnikiem, zachęcie do lektury opartej na zastosowaniu konceptu. Na podstawie wielu przykładów autorka ukazuje złożoność mechanizmów w obrębie wypowiedzi prasowych. W każdym z rozdziałów czytelnik może przyjrzeć się innej kategorii zjawisk językowych (neologizmów, potocyzmów, indywidualizmów, barbaryzmów). Wskazanie sposobów analizy komunikatów prasowych stanowi zachętę do samodzielnych poszukiwań. Książka w sposób rzetelny dokumentuje stan współczesnej prasy, ukazując przykłady pozytywnych, dziennikarskich praktyk, co stanowi jej niewątpliwą zaletę. Dodatkowo poszczególne rozdziały stanowią potwierdzenie przyjętej na wstępie optyki badawczej – polifonicznego i dyskursywnego charakteru komunikatów prasowych.

Beata Duda

